

seed foundation
Social Educational Economic Development

بره‌ودان به پیاوه‌تی دروست له هه‌ریمی کوردستان

پوخته‌ی توێژینه‌وه‌ی سه‌ره‌تایی

ته‌مموزی ٢٠٢٢

2. دهرکه وته کانی توژینه وه

2.1. هه لویستی گشتی به رامبه ره کسانى جیندهرى

به گشتی، کوران و پیاوان ناگاداری دهسلات و ئیمتیازی کومه لایه تی خویان و نزیکه ی هه مووان ئاره زوو ده کهن ئهم دۆخه نایه کسانه وهک خو ی مینیتته وه. له به رامبه ردا، کچان و ژنان ئاره زووی خو یان دهرده برن بۆ سه ره به خو یی زیاتر، به لام درک ده کهن به به ره به سه ته کومه لایه تی و سه روکه سییه کانی به رده م گه یشتن به یه کسانى جینده رى.

به گشتی، باوکان تیروانینی پاریزگارانه ی زیاتریان نواند به به راورد له گه ل گه نجان و ژنان که چاوپیکه وتنیان له گه ل کراوه. له یه کیک له گفتوگو چره کانی به کومه ل له گه ل پیاوانی کورد له کومه لگه ی خو جیی، هه ندیک باوک وتیان که ئهو خه سلته تانه ی پیزانیان بۆ هه یه وهک پیاو بریتییه له و رۆله نه ریتیانه ی که ده سلالات و زالبوونیان پیده دات به سه ر ژنه وه. هه روها هاو رابوون که پیشه وایه تی رۆلکی سروشتی پیاوه.

پیاو پیاوه و ژنیش ژنه.

- وته ی باوکیک له گروپی گفتوگۆی چری کومه لگه ی خو جیی

ئهو پیاوانه ی که په نابهری سورین و ئاواره عیراقیه کان هه لویستیکى تۆزیک پیشکه وتوو تریان هه یه، دان به نه ریته کومه لایه تییه کان ده نین به لام وهک (سروشتی) ناویان نه یینا. به لام کاتیک چاوپیکه وته کان چوونه ناو قولایی بابه ته که وه، به ره و ئاراسته ی رۆلی جینده رى توند چوون. جگه له مه، داتا کان بۆشاییه ک نیشان ده دن له نیوان ئه وه ی پیاوان ده یلین و ئه وه ی ئه نجامی ده دن. ده کریت ئه مه به هۆی لایه نگری کومه لایه تی خوازاوه وه بیت چوونکه پیشتر به شدارییان له پرۆگرامی جینده رى کردوو و ئاشنا بوون به بیرو پای پیشکه وتووی زیاتر.

ئافره تان له په نابهره سوریه کان، ئاواره عیراقیه کان، و هه روها ئه ندامانی کومه لگه ی خو جیی هه مان بیرو پایان نیشاندا، هه رچه نده په نابهر و ئاواره کان کراوه تر بوون له قسه کردن سه به رته به و به ره به ستانه ی رو به پروویان ده بیتته وه و ئاوتیان بۆ خو یان و کچه کانیان که سه ره به خو یی زیاتریان هه بیت. هه روها هه ندیک ژن هه بوون که دژی ئه مه بوون و باوه پایان به دابه شکاری توندی رۆله کان هه بوو.

ژن ئاماده نییه بۆ پیگه ی بریاردان
له ژیانى گشتیدا.

هه ندیک دایکان که ئاواره ی سورین
و به شداریبوون له گفتوگۆی چر

رۆلی پیاوان له کومه لگا
گرنگتره له رۆلی ژنان.

هه ندیک دایکان که ئاواره ی سورین و
به شداریبوون له گفتوگۆی چر

ئهو گه نجانیه ی چاوپیکه وتنیان له گه ل ئه نجامدرا، به تابه ت کچان، هه لویستی کراوه و پیشکه وتووخوازانیه ی زیاتریان نیشاندا. هه لویستی کوران به گویره ی کومه لگه که جیاواز بوو: کو ره ئاواره کان تیروانینی پاریزگارانه ی زیاتریان نواند، و کورانی کومه لگه ی خو جیی تیروانینی پیشکه وتووخوازانیه ی زیاتریان نواند. ده کریت ئه مه به هۆی شیوازی په روه رده کردنه وه بیت - ئهو گه نجانیه ی ئاواره بوون و ژیانیکى سه ختیان به رپرکردوو و به ر زه بری ده روونی که وتوون، به به راورد له گه ل گه نجانیه ی کومه لگه ی خو جیی که ده کریت ژیانیکى جیگیرتریان هه بیت و به ر بیرۆکه ی پیشکه وتووخوازانیه که وتوون له پیگه ی میدیا و خویندنه وه.

له دۆخی دیکه دا، توژینه وه ده ریخستوو که زۆر جار تیروانینی جیاواز له سه ر جوړی کومه لایه تی به هۆی بیرو باوه رى ئاینیه وه پته وتر ده بیت. هه رچه نده به شداریبووان به روونی باسی ئاینیان نه کردوو کاتیک باسی یه کسانى جینده رى یان رۆلی نه ریتی کراوه.

2.2. هه‌لۆیسته‌کان له‌باره‌ی چاودێری و کاری ماله‌وه

دابه‌شکاری رۆلی نه‌ریتی روون له‌نیو خان‌ه‌واده‌دا له‌ نێوان گروپه‌ دیموگرافیه‌کان بوونی هه‌یه - پیاو دابینکاری بژێو و ده‌سه‌لاتداره‌ و ژنیش پێشکه‌شکاری چاودێری و رۆلی خێزانی ده‌گیرن. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی پیاوان وتیان که ده‌سه‌لات و زالبوونیان پشت به‌ توانا و هێزیان ده‌به‌ستێت، به‌لام ژنان به‌ گشتی هه‌لۆیستی پێشکه‌وتووخوازانه‌ی گرنگیان نواند ده‌رباره‌ی دۆخی ئیستا - که‌مینه‌یه‌کی که‌م پالپشتی خۆیان بۆ رۆله‌ نه‌ریتییه‌کان ده‌ربهری.

“

خۆزگه‌ می‌رده‌که‌م به‌شدارێ زیاتری ده‌کرد له‌ ژبانی رۆژانه‌ و

به‌خێوکردنی منداله‌کانمان

- دایکێک له‌ کۆمه‌لگه‌ی خۆجێی.

”

گه‌نجان وه‌لامه‌کانیان ناجیگیر بوو: کورانی له‌ کۆمه‌لگه‌ی خۆجێی و کۆمه‌لگه‌ی په‌نابه‌ران سووربوون که به‌شدارێ ده‌که‌ن له‌ کاروباری ماله‌وه، به‌لام خوشکه‌کانیان هاوړا نه‌بوون. به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ش، کورپه‌ ئاواره‌کان گواسته‌وه‌یه‌کی نێونه‌وه‌یی به‌هێزی رۆلی جێنده‌ری پیاوسالارییان نیشاندا.

“

کارکردن له‌ ده‌ره‌وه‌ی

ماله‌وه‌ ته‌نها بۆ پیاوانه‌.

- کورانی به‌شداربوو له‌ گفتوگۆی
چرێ به‌ کۆمه‌ل (ئاواره).

“

ته‌نها پیاو ده‌توانی‌ت کاری

جه‌سته‌یی ئه‌نجام بدات.

- کورانی به‌شداربوو له‌ گفتوگۆی
چرێ به‌ کۆمه‌ل (ئاواره).

“

ته‌نها له‌ هه‌لگرته‌ی شتی

قورس یارمه‌تی دایکم

ده‌دم.

- کورانی به‌شداربوو له‌ گفتوگۆی
چرێ به‌ کۆمه‌ل (ئاواره).

له‌ بابته‌ی بڕیاردان، کۆتا وشه‌ بۆ پیاوه‌ کاتیک په‌یوه‌ندی به‌ بابته‌ی گرنگه‌وه‌ ده‌ییت وه‌ک هاوسه‌رگیری مندال، شوینی ژبان به‌سه‌ربردن، و کاروباری دارایی ماله‌که‌. و ژنیش سه‌ربه‌خۆیی زیاتریان له‌ بڕیاریدان له‌سه‌ر مال و مندال هه‌یه‌.

2.3. هه‌لۆیسته‌کانی دایابی و توندوتیژی به‌رامبەر مندال

له هه‌موو حاله‌ته‌کاندا، یه‌ک شت روونه: پیاو شهرم ناکات له ده‌برپینی سۆز و خۆشه‌ویستی خۆی بۆ مندال‌ه‌کانی، به‌تایبه‌ت کچه‌کان. ئه‌وانه‌ی رێگری له‌ کچ و ژن ده‌که‌ن پێیان وایه‌ ئه‌مه‌ له‌ خۆشه‌ویستی و پێویستی پارێزگاری‌کردنه‌وه‌ هه‌ل‌ده‌قوڵیت. هه‌ر سێ گروپ جیاوازی روون و جێنده‌رییان نیشاندا له‌ شیوازی مامه‌ل‌کردنیان له‌گه‌ڵ کچ و کو‌ره‌کانیان، به‌تایبه‌ت که‌ گه‌وره‌تر ده‌بن.

دایکان و باوکان به‌ خۆشه‌ویستیه‌کی زۆره‌وه‌ باسی کچه‌کانیان کرد به‌لام وتیان توند‌ترن له‌گه‌ڵیان. پێیان وایه‌ توندی و ره‌فتار‌پراست‌کردنه‌وه‌ پێویسته‌ چوون‌که‌ کچان به‌ لاواز ده‌بینن و پێویستیان به‌ پارێزگاری‌ کردن هه‌یه‌. کچان وه‌ک هه‌ل‌گری ئاب‌روو ده‌بینن که‌ هه‌له‌کانیان کاریگه‌ری ده‌کاته‌ سه‌ر ته‌واوی خێزانه‌که‌.

“

جیاوازییه‌کی گه‌وره‌ هه‌یه‌ له‌ نیوان ره‌فتار‌پراست‌کردنه‌وه‌ی کو‌ر و کچ. ئه‌گه‌ر کو‌ریک هه‌له‌یه‌ک بکات ده‌لێن ئاساییه‌، به‌لام کچ بۆی نییه‌ هه‌له‌ بکات.

- دایکیک له‌ کۆمه‌لگه‌ی خۆجێی.

”

له‌ باره‌ی ئاواته‌کان، باوکان چاوه‌پروانی ئه‌وه‌ له‌ کچه‌کانیان ده‌که‌ن هاوسه‌رگیری بکه‌ن و رۆلی نه‌ریتی خێزانیی پێشکه‌ش‌کردنی چاودێری له‌خۆ بگرن، و کچان کاری ماله‌وه‌ له‌ ته‌مه‌نێکی بچووکه‌وه‌ ئه‌نجام ده‌ن. باوکان خاوه‌ن کۆتا و شه‌ن له‌سه‌ر هاوسه‌رگیری و ره‌زامه‌ندی کچه‌که‌ مه‌رجێکی پێشوه‌خته‌ نییه‌، هه‌رچه‌نده‌ باوکه‌که‌ ره‌نگه‌ پرس به‌ خێزانه‌که‌ بکات. کو‌ران له‌ ته‌مه‌نی هه‌رزه‌کارییه‌وه‌ ده‌بنه‌ خاوه‌ن ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی زیاتر و زۆربه‌ی کاته‌کانیان له‌ ده‌روه‌ به‌سه‌ر ده‌بن، ئه‌مه‌ش ده‌بێته‌ هۆی دوورکه‌وته‌وه‌ی زیاتریان له‌ دایک و باوکیان. هه‌روه‌ها کو‌ران ئازادی زیاتریان هه‌یه‌ سه‌باره‌ت به‌ هه‌ل‌بژاردنه‌کانی ژیا‌نیان.

“

کو‌ر و کچ زۆر جیاوازن و خاوه‌ن هه‌ست و ئاواتی جودان؛ بۆیه‌ ده‌بێت دایک و باوک به‌ جیاوازییه‌وه‌ مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵ بکات. دایک ده‌بێت ئاگاداری کچه‌کانی بێت به‌ دیاریکراوی، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌وان پێویستیان به‌ راویژ و رێنویینی زیاتره‌.

- کو‌رانی کۆمه‌لگه‌ی خۆجێی.

”

له‌ باره‌ی توندوتیژی به‌رامبەر مندال، ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ زیاتره‌ باوکان سزای جه‌سته‌یی توند‌تر به‌کار بێنن به‌ به‌راورد له‌گه‌ڵ دایکان، ئه‌مه‌ش زۆر جار ده‌بێته‌ هۆی شاردنه‌وه‌ی هه‌له‌کانی مندال له‌ لایه‌ن دایکه‌وه‌. به‌لام وه‌ک کارمه‌ندیکی کۆمه‌لایه‌تی باسی‌کرد، دایابان دان به‌ به‌کارهێنانی ئه‌م توندوتیژییه‌ جه‌سته‌ییه‌ نایین. جگه‌ له‌مه‌ش، سه‌ره‌رای به‌ر‌ب‌لا‌بوونه‌وه‌ی کوشتن له‌سه‌ر بنه‌مای ئاب‌روو له‌ هه‌ریمی کوردستان، به‌لام به‌شداربووان باسیان نه‌کرد.

2.4. هه‌لۆیسته‌کان به‌رامبه‌ر به‌شداری ژنان له ژيانی گشتی

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی ژنان و پیاوان رۆڵه‌ جێنده‌رییه‌کان ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ بۆ به‌رکه‌وتنی پیاوان به‌ ئالنگاری و ئه‌زموون له‌ کاروباری گشتیدا، به‌لام ژنان له‌وه‌ تێگه‌یشتوون که‌ ئه‌م جوړه‌ به‌رکه‌وتن و ئه‌زموونه‌ بۆماوه‌یی نین به‌لکو له‌ لایه‌ن داب و نه‌ریتی تونده‌وه‌ سه‌پێندراون.

“

**ئافره‌تییکی خوینده‌وار که‌ کاری هه‌بێت زۆر له‌ جیهان ده‌کات پۆیستی
پۆیست نه‌ک ئه‌و پۆیستی به‌ جیهان بێت.**

- دایکێکی ئاواره‌.

”

کاتیک له‌ باره‌ی مافی خۆیندن و کارکردن و سه‌ربه‌خۆیی و بریارده‌وه‌ پرسپاریان لێکرا، وه‌لامی کوران و پیاوان جوړاوچۆر بوون به‌لام به‌لای ئه‌وه‌دا ده‌چوون که‌ ئه‌م دۆخه‌ی ئیستایان به‌ دله‌، دووباره‌، کوران له‌ کۆمه‌لگه‌ی خۆجیی زیاتر پالپشتی مافه‌کانی کچان و ژنان بوون، پاش ئه‌وان په‌نابه‌ره‌ سورییه‌کان و پاشان ئاواره‌کان. هه‌رچه‌نده‌ زۆربه‌ی کچان ئاواتی گه‌وره‌یان هه‌بوو که‌ خۆیان هه‌لبژارده‌کانی ژيانی خۆیان بکه‌ن، به‌لام درک به‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ ئه‌و هێزه‌یان نییه‌ بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌مه‌ ئه‌نجام بده‌ن.

2.5. په‌سه‌ندکردنی ده‌ستوهردانی ده‌ره‌کی

به‌شپۆیه‌کی گشتی، به‌شداریبووان کراوه‌ییان نیشاندا بۆ بنیاتنانی داینامیکه‌تی ته‌ندروست و ئه‌رێنی نێوان دایاب و مندال. به‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی پیاوان ئاماده‌بوون له‌ گروپی تیکه‌لاوی جوړی کۆمه‌لایه‌تی له‌گه‌ڵ مندالان به‌شدار بن، ژنان زیاتر به‌لای ئه‌وه‌ ده‌چوون که‌ مه‌ودایه‌کی سه‌لامه‌ت ته‌نها بۆ ئافره‌تان هه‌بێت بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م بابه‌تانه‌ تاوتووی بکه‌ن.

هه‌روه‌ها توێژینه‌وه‌ سه‌ره‌تاییه‌که‌ پێشنیاری ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ ده‌کرێت به‌کارهێنانی توێژی کۆمه‌لایه‌تی له‌گه‌ڵ کچان و یاری فیدیۆ له‌گه‌ڵ کوران رێگایه‌کی باش بێت بۆ به‌شداری پێکردنی گه‌نجان و به‌هه‌ند وه‌رگه‌یه‌تی له‌ پرۆگرامه‌که‌، له‌گه‌ڵ دڵنیاوونه‌وه‌ که‌ ئه‌م به‌شداریکردنه‌ نابێت هۆی پته‌وکردنی نه‌ریتی جوړی کۆمه‌لایه‌تی نایه‌کسان.

3. بهر نه نجام و راسپارده کان

به گشتی، رۆلی ژنان و پیاوان و مندالان له خیزان و کۆمه لگادا به روونی کاریگهر ده بیته به ژینگه ی ناله بار و دۆخی ئابوری و نه ریت، و تا راده یه کی کهم ئاین. کچان و ژنان زۆر زیاتر درک به نه ریتی پیاوسالاری نادرست ده کهن به به راورد له گه ل کوران و پیاوان. ئیمتیازاتی پیاو زۆر روونه له تپروانیی نادادپهروه ری، به لām به ئاسانی درکی پیناکریت له لایه ن ئه و پیاوانه ی ژیانکی خوش به سه ر نابهن. به شداربووانی توژیینه وه به ناوکی و ململانیدا تپیه ریون، به تایهت په نابهر و ئاواره کان، که زۆربه ی ژیا نی منداله کانیا ن له ئاواره یی به سه ر بردووه. پپوسته ههر ده ستوهر داتیکی پیشینازکراو فاکته ره کانی چه وساندنه وه به هه ند وه برگریت که ژنان و پیاوان و مندالان چه شتوو یانه له دۆخیکی هاوشیوه دا.

جووری کۆمه لایه تی له دایبابی رۆلی زۆره، و دایبابان خوشه ویستی زۆر بو کچه کانیا ن ده رده بپن، به لām جوو له و ئاوا ته کانیا ن بو کارکردن سنووردار ده کهن له کاتی گه و ره بوو نیا ن. باوکان کچه کانیا ن خوش ده ویت و باشتربیا ن بویا ن ده ویت، به لām پیناسه ی (باشترین) له تپروانیی ئه وانه وه ئه وه یه که له دۆخیکی نایه کسان ی جینده ریدا بکریت. باوکان کو ره کانی خو یا ن خوش ده ویت به لām به گشتی توانای کات به سه ربردیا ن نییه له گه لیا ن، له بهر ئه وه ی کاتژمیری زۆر کار ده کهن. ئه م فاکته رانه ده بنه هو ی سیسته می پریاردانی باوک، که باوک له خیزاندا کو تا وشه ی هه یه له بریاره کانی خانه واده که.

ته مه ن و جووری کۆمه لایه تی ته کنیکه کانی دایبابی و په یوه ندییه خیزانییه کان دیاری ده کات. کاتیک مندالان بچووکن، جیاوازی له مامه له کردن و په یوه ندی له گه ل دایباب زۆر زه ق نییه به به راورد له گه ل سه ره تای ته مه نی هه رزه کاری و پینگه یشتن. هه رزه کاری کچ په ره به په یوندییه کی زیکتر له گه ل دایک ده دات، به لām هه رزه کاری کو ر ده ست ده کهن به وه رگرتی سه ره بخو یی زیاتر به هو ی ئازادی جوو له و کارلیکردنی کۆمه لایه تیه وه. پیاوان که متر کات له گه ل منداله کانیا ن به سه ر ده بن له هه ردوو ره گه ز، هه رچه نده کو ران ده رفه تی تیکه له بوو نیا ن له گه ل باوکیان زیاتره له کچان.

خیزانه کان درک به پپوستی کارامه یی په یوه ندی به ستنی کاراتر ده کهن بو پته وکردنی په یوه ندییه ئپونه وه ییه کان و کراوه ن به رامه بهر ده ستوهر دان. پیاوان (و ههروه ها ژنان) هه ست نا کهن ئاماده ن به ئامراز و کارامه یی ژیا ن بو به ره نگار بوونه وه ی فاکته ری ئابوری و که لتوری که به ره به ست دروست ده کات له به رده م په یوه ندی ئپونه وه یی باشت و ته ندروستتر. دایکان به تایه تی ئامازه یان به پپوستی باوکان دا بو فیربوونی شیوازی باشت له په یوه ندی به ستن له گه ل منداله کانیا ن.

به پشتبه ستن به توژیینه وه سه ره تاییه که، پپوسته ئه م خالانه ی خواره وه تیکه ل به دارشته وه و جیه جیکردنی ده ستوهر دانه کان بکریت له داهاتوودا: ۱. سه ره پای ئه و گریمانه یه ی که ئاین کاریگه رییه کی بالای هه یه له دارشتنی ژیا نی خه لکی، ئه مه بابته ی و په یوه سته به دۆخه که وه. بو یه، ده کریت ئامازه ی راسته وخو بو ئاین له ده ستوهر دانه که به ره مه پین نه بیته.

۲. به کاره ییانی ره فتار راستکردنه وه ی توند زۆر به که می دانی پت ده نریت له لایه ن دایبابانه وه، ره نگه له بهر ئه وه بیت که لی دانی مندال له رووی کۆمه لایه تیه وه په سه ندکراو بیت و ره گی که لتورری هه بیت. زۆر گرنگه به به کاره ییانی چه مک و زمانیکی شیوا له رووی که لتوورییه وه کار له سه ر ئه م بابته بکریت.

۳. به رگرییه کی روون به رامه بهر هه ندیک بابته و چه مک هه یه - وه ک (فیمنست) یا ن (مافی مرؤف) - که وه ک به شیک له ئه جیندایه کی بیانی ده بیتریت و نه شیوا و گوا یه لایه نی ده ره کی ده یسه پینیت. ئه مه ش، که به سترا وه ته وه به و راستیه ی که پیاوان له م کۆمه لگایانه ژیا نیکی سه خت به رپت ده کهن، وا ده کات زۆر گرنگ بیت پرۆگرام به به کاره ییانی زمانی درووست و نیشاندانی چو ن هه مووان له خیزانه که سوودمه ند ده بن له ده ستوهر دانه که جیه جت بکریت، نه ک له چوارچیه ی پرۆگرامیکی یه کسان ی جینده ری دابنریت. ریبازیکی هه مه چین که ده بیت هه ی به ستنه وه ی نیوان داینامیکیای خیزانی یه کسان و پیاوه تی درووست له رپگه ی ریبازیکی ئپونه وه یی مانادار که کار له سه ر ئاسووده یی مندال و کۆمه لگا ده کات له سه ر ئاستیکی گه و ره زۆر گونجاوتره بو دۆخی هه ری می کوردستان.

www.seedkurdistan.org

contact@seedkurdistan.org

facebook.com/SEEDKurdistan

twitter.com/SEEDKurdistan